

“Jednak pristup kvalitetnom obrazovanju za Rome“

Monitoring izvještaj za Crnu Goru (2007)

SAŽETAK IZVJEŠTAJA ZA PREDSTAVNIKE MEDIJA

Neki novinari su me upitali danas zašto sam toliko zainteresovan za Rome. Moj odgovor je bio sledeći: Kako mogu da ne budem zainteresovan za romsko pitanje? To je jedna od najvećih društvenih nejednakosti koja još uvijek preovladava u ovom regionu tako da je sasvim prirodno da se na nju i odgovori.» (Džordž Soros, predsjednik Instituta za otvoreno društvo, dio izlaganja na konferenciji »Romi u proširenoj Evropi« održanoj u junu 2003. godine pod pokroviteljstvom Instituta za otvoreno društvo i Svjetske banke)

ŠTA JE „DEKADA INKLUZIJE ROMA“?

24.04.2008 - „Dekada inkluzije Roma 2005–2015“ predstavlja međunarodni napor, prvi takve vrste, da se izbori sa diskriminacijom i premosti jaz u socijalnom staranju i životnim uslovima između Roma i onih koji nijesu Romi, kako bi se prekinuo ciklus siromaštva isključenosti. Ovu inicijativu podržavaju Institut za otvoreno društvo i Svjetska banka, a usvojilo ju je devet zemalja Centralne i Istočne Evrope. Njen cilj je da se ubrza napredak na unapređenju socijalne inkluzije i ekonomskog statusa Roma. Dekada se koncentriše na četiri oblasti: obrazovanje, stanovanje, zapošljavanje i zdravstvenu zaštitu.

Romi, za koje je procijenjeno da ih ima između 8 i 12 miliona širom kontinenta, čine jednu od najvećih i najugroženijih manjina u Evropi. Širom Evrope, Romi su i dalje isključeni iz mnogih aspekata društvenog života, uskraćena su im prava i žive u siromaštvu. Specifični problemi sa kojima

se suočavaju Romi u ostvarivanju pristupa prilikama za kvalitetno obrazovanje uveliko su prepoznati. Ne postoji samo jedna grupa Roma, već je riječ o bogatstvu kultura, običaja i drugih karakteristika. Oni govore različitim jezicima i pripadaju različitim vjeroispovijestima. Usljed negativnog raspoloženja prema ovoj populaciji, mnogi Romi su se, nažalost, plašili da otvoreno ispolje svoj romski identitet. To je jedan od razloga što je broj Roma prilikom državnih popisa obično znatno manji od realnog.

ŠTA SE ŽELI POSTIĆI MONITORING IZVJEŠTAJIMA NA TEMU: „JEDNAK PRISTUP KVALITETNOM OBRAZOVANJU ZA ROME” ?

Monitoring izvještaji (objavljeni u pojedinim zemljama učesnicama Dekade) imaju za cilj da:

- pruže podršku ciljevima Dekade u ključnoj oblasti obrazovanja i uspostave okvir za redovan monitoring u toku cjelokupnog trajanja Dekade
- obezbijede procjenu stanja implementacije vladinih obrazovnih politika za Rome,
- promovišu konsultovanje sa romskim zajednicama o pitanjima iz oblasti obrazovanja
- pruže podatke o ključnim indikatorima za obrazovanje

Svaki izvještaj sadrži i ***studije slučajeva*** iz odabranih zajednica. Njihov cilj je da prikažu relevantne primjere iz lokalnog okruženja, što je posebno značajno s obzirom da podaci o obrazovnom statusu Roma mogu biti nepotpuni na nacionalnom nivou. Studije slučaja pružaju i podlogu za dalji monitoring i dokumentovanje promjene u obrazovnim rezultatima na lokalnom nivou u toku Dekade.

Do sada su objavljena dva toma izvještaja pod nazivom: “Jednak pristup kvalitetnom obrazovanju za Rome”. Prvi tom izvještaja obuhvata četiri države: Bugarsku, Mađarsku, Rumuniju i Srbiju i objavljen je 2007. godine. Izvještaj za Crnu Goru dio je drugog toma izvještaja koji se, soim na Crnu Goru, odnosi na još tri države koje učestvuju u Dekadi: Hrvatsku, Republiku Makedoniju i Slovačku. Monitoring izvještaj za Crnu Goru, u svom uvodnom diejlu, sadrži i Opšti pregled, u kome su sažeti glavni zaključci zajednički za sve države.

KAKO JE STRUKTURIRAN IZVJEŠTAJ ZA SVAKU ZEMLJU POJEDINAČNO?

Svaki od izvještaja za pojedinačne države sadrži sedam glavnih djelova:

1. dio obuhvata sažetak izvještaja i preporuke;
2. dio predstavlja i analizira postojeće podatke o upisu u škole i zadržavanju romskih učenika u školi, u poređenju sa opštim trendovima.
3. dio analizira vladine politike i programe koji se bave Romima, kao i opšte obrazovne politike koje utiču na obrazovanje Roma u pogledu njihove implementacije, posebno u odnosu na „Dekadu inkluzije Roma” .
4. dio bavi se glavnim ograničenjima koja sprečavaju puni pristup Roma obrazovanju; ovaj dio sagledava i uticaj segregacije na pristup obrazovanju (škole u isključivo romskim djelovima grada ili selima, zasebna odjeljenja u okviru redovnih škola, ili u specijalnim školama za osobe sa poteškoćama u intelektualnom razvoju).
5. dio bavi se kvalitetom obrazovanja koje dobijaju Romi,
6. dio je Aneksu 1, koji daje prikaz funkcionisanja školskog sistema zasebno za svaku državu.

7. dio je Aneks 2 koji sadrži detaljan prikaz studija slučaja koji su korišćeni i u cjelokupnom izvještaju.

KAKAV JE PROBLEM SA RASPOLOŽIVIM PODACIMA O OBRAZOVANJU ROMA IDENTIFIKovalo OVO ISTRAŽIVANJE?

Čak i u državama gdje su podaci prikupljeni, oni su vrlo usitnjeni i toliko neujednačeni da su za kreatore politika neupotrebljivi. Posebno su oskudni podaci o kvalitetu obrazovanja koje dobijaju romski učenici po uključenju u školski sistem, što je podstaklo osmišljavanje terenskog istraživanja (studija konkretnih slučajeva), kao metoda za prikupljanje sadržajnijih detalja u ovoj oblasti.

KOJI SU GENERALNI ZAKLJUČCI MONITORING IZVJEŠTAJA ZA CRNU GORU?

Vlada je uložila ozbiljne napore da shvati i prepozna značaj obrazovanja Roma kroz implementaciju projekta koji je osmišljen s ciljem da integriše romsku djecu u obrazovni sistem. Uprkos tome što postoji ova jedinstvena inicijativa, mnoga pitanja koja utiču na pristup i kvalitet obrazovanja Roma ostaju neriješena i u nekim slučajevima prenebregnuta u programskim politikama Vlade.

Kao učesnica Dekade inkluzije Roma 2005-2015. god., Crna Gora je dio šire regionalne inicijative koja se bavi položajem Roma, međutim, još uvijek postoje neke osnovne prepreke za unapređenje obrazovanja Roma u Crnoj Gori, odnosno barijere koje Vlada mora da eliminiše kroz preduzimanje koraka.

Prepoznati su sledeći problemi:

- U pogledu raspoloživih **podataka** o romskoj populaciji u Crnoj Gori, postoje značajne razlike između zvaničnih podataka o romskoj zajednici i podataka koje daju redovna istraživanja, zvanični registri u institucijama i analize istraživanja, ali je Popis iz 2003. godine registrovao manje od 3,000 Roma. Podaci koji se odnose na participaciju i uspjeh Roma u obrazovanju veoma su ograničeni. Ovo ozbiljno dovodi u pitanje preciznost kontinuiranog monitoringa i evaluacije programa koji se odnose na Rome.
- **Pristup** predškolskim ustanovama ograničen je zbog nedostatka mjesta u objektima sa kojima se raspolaže. Ovaj nedostatak u nesrazmjerno većem stepenu pogađa romsku djecu. Prioritet se daje porodicama gdje oba roditelja rade, a one su rijetke u romskoj populaciji. Ono što je posebno važno istaći jeste potreba da se sačini plan za što je brojnije moguće prisustvo romske djece u predškolskim ustanovama jer je poznato da su predškolski programi nezamjenljivo korisni u pripremi djece za školu, a kada su u pitanju RAE djeca, predškolsko obrazovanje postaje još vredniji resurs time što će staviti poseban naglasak na sticanje znanja jezika i na bilingvalne tehnike cime zapocinje njihova socijalna integracija.
- **Segregacija po mjestu stanovanja** kao takva nije zvanično prepoznata ni u jednom od vladinih dokumenata, niti postoji u smislu u kojem je prisutna u ostalim zemljama obuhvaćenim monitoringom. Postoji, međutim, određeni nivo segregacije u smislu postojanja škole gdje Romi čine većinu.

- Izvjestaj tretira pitanje **jezičke barijere** kao jednog od veoma snažnih faktora koji ometaju uspjesan pristup romske djece mainstream obrazovanju. Autori Izvjestaja predlažu da se obezbijede sistemska rješenja za profesionalni angažman romskih asistenata u nastavi, i nađu podsticajne mjere i mjere pozitivne diskriminacije za uvođenje većeg broja RAE predstavnika u obuku i obrazovanje kako bi se kvalifikovali za obavljanje tog posla.
- U dijelu **postupaka rasporedjivanja** djece, nema informacija koje bi upućivale na to da su romska djeca rasporedjena u posebna odjeljenja redovnih škola iako ima škola u kojima su Romi većina i to u onim krajevima koje naseljava značajan broj Roma.
- Opredijeljena su sredstva da se romska djeca snabdiju udžbenicima ali nema dovoljno **nastavnih materijala** koji se odnose konkretno na Rome, kao ni onih na romskom jeziku. REI je posvetio značajnu pažnju obuci nastavnika, uvođenju pedagoške prakse koja prepoznaje posebne karakteristike romske kulture i tradicije, mada dvojezične tehnike nijesu uključene u nastavu koja je dio formalne obuke nastavnika.
- U smislu **kvaliteta obrazovanja** romske djece evidentan je nedostatak nastavnika Roma i studije slučaja koje su realizovane za potrebe ovog izvještaja upućuju na to da nastavnici nijesu voljni da uče romski. Vrlo ograničen broj romskih asistenata radi u učionicama u okviru REI projekta, iako nemaju jasnu poziciju u školskoj strukturi. Rješavanje ovog administrativnog pitanja trebalo bi da bude prioritet jer romski asistenti u nastavi mogu efikasno da pomognu da se romska djeca dovedu u škole i ostvare uspjeh kada se tamo nađu.
- Nedostatak prave komunikacije i **saradnje između romskih zajednica i škola** je ozbiljna prepreka unapređenju obrazovanja Roma. REI je učinila napor da na bolji način uključi roditelje Rome u dnevne aktivnosti škola i to je dugoročan proces koji je potrebno pratiti.
- Kao dio napora koje ulaže u pravcu kandidature za članstvo u EU, Crna Gora je inicirala debatu o legislativi iz oblasti **anti-diskriminacije**, ali do danas takav zakon nije donešen.

KOJE SU PREPORUKE SADRŽANE U MONITORING IZVJEŠTAJU ZA CRNU GORU?

z svaki od izvještaja za pojedinačne države date su detaljne preporuke za bolji pristup kvalitetnom obrazovanju za Rome. Preporuke su usmjerene na nacionalni (nacionalne vlade, ministarstva i nacionalne obrazovne ustanove) i međunarodni nivo (EU i međunarodne organizacije).

Preporuke koje se odnose na međunarodni nivo date su u Opštem pregledu, dok su **preporuke koje se odnose na relevantne institucije u Crnoj Gori** sadržane u Poglavlju 1.2 (str. 22-30):

Prikupljanje podataka	
- Vlada	- razvije metode i sisteme prikupljanja etničkih podataka, uključujući upotrebu podataka koje prikupljaju

	<p>škole, razdijeljenih po etničkoj pripadnosti</p> <ul style="list-style-type: none"> - stvori jedinstvenu bazu podataka koja bi uključila i informacije o Romima koje imaju svi resori
- MPIN	<ul style="list-style-type: none"> - unaprijedi prikupljanje podataka koji se odnose na obrazovanje, razdvojene po etničkim grupama, sa adekvatnim zaštitnim mehanizmima za zaštitu osjetljivih informacija i identiteta i privatnosti pojedinaca; učini ove podatke javno dostupnim. - u saradnji sa nacionalnim Zavodom za statistiku na izradi istraživanja na nacionalnom nivou kako bi se identifikovao broj RAE djece po različitim uzrastima koja nijesu uključena u formalni obrazovni sistem
Monitoring i evaluacija	
- Vlada	<ul style="list-style-type: none"> - pravi redovne analize nivoa implementacije ključnih programskih dokumenata koji se odnose na pitanja pristupa Roma kvalitetnom obrazovanju - obezbijedi posebna sredstva za implementaciju poglavlja o obrazovanju u Akcionom planu za Dekadu
- MPIN	<ul style="list-style-type: none"> - redovno prati i ocjenjuje implementaciju dijela Akcionog plana za Dekadu koji se odnosi na obrazovanje, revidira prioritete, mjere i aktivnosti u skladu sa realnim postignućima. - sačini jasne indikatore za monitoring i evaluaciju implementacije obrazovnih inicijativa koje se odnose na RAE, posebno Romske obrazovne inicijative, napravi evaluaciju i istu učini javnom. - Radi na stvaranju pouzdanih sistema prikupljanja podataka, objedini podatke u centralnu bazu podataka o važnim indikatorima za obrazovanje RAE, - prati postignuća romske djece koja su upisana u specijalne škole da bi se obezbijedio brzi odgovor u slučaju pogrešnog upućivanja u te institucije - obezbijedi prikupljanje odvojenih podataka za Rome u sklopu planiranog sistema nacionalnog testiranja.
Unapređenje pristupa obrazovanju	
Strukturalna ograničenja, pravni i administrativni zahtjevi, troškovi	
- Vlada	<ul style="list-style-type: none"> - izgradi objekte ili prilagodi infrastrukturu koju nastanjuju Romi. (Cilj 7). - Radi na unapređenju pristupa dobijanju ličnih dokumenata i zdravstvene zaštite za Rome, kao jednog od preduslova uspješnog pristupa obrazovanju - Radi na unapređenju pristupa dobijanju ličnih dokumenata i zdravstvene zaštite za Rome, kao jednog od preduslova uspješnog pristupa obrazovanju
- MPIN	<ul style="list-style-type: none"> - obezbijedi da se dobije adekvatan prostor u vrtićima i osnovnim školama proširenjem kapaciteta ili izgradnjom novih; - pruži finansijske i druge stimulanse da bi se djeca iz porodica koja su u stanju socijalne potrebe upisala u

	<p>predškolsko obrazovanje;</p> <ul style="list-style-type: none"> - implementira pozitivnu diskriminaciju/afirmativnu akciju prema RAE djeci na nivou predškolskog obrazovanja kao prve instance na kojoj se djeca srijeću sa jezičkom barijerom i istu prevladaju; - pomoći RAE učenicima koji završavaju srednju školu da se upišu na univerzitet - izdvajajući neophodne resurse za implementiranje te politike; - uvede nacionalni sistem za obezbjedjivanje besplatnih udžbenika i vježbaniki za djecu u stanju socijalne potrebe u vrtićima i osnovnim školama. -
- Lokalne vlasti	<ul style="list-style-type: none"> - organizuju zainteresovane subjekte uključene u rješavanje RAE pitanja na lokalnom nivou; - formiraju lokalne timove sa različitim subjektima koji će na lokalnom nivou sačiniti, promovisati i implementirati programske dokumente, kakav je Nacionalni plan akcije za djecu
Rezidencijalna segregacija/geografska izolacija	
- MPIN	<ul style="list-style-type: none"> - sačini podsticajne mjere da se pomognu lokalne vlasti na unapređenju infrastrukture koja opslužuje RAE zajednice i vodi proces koji će dovesti do desegregacije; - preduzme mjere poput besplatnog prevoza, kako bi se RAE stanovništvu iz segregiranih područja omogućilo da pohađa integrisane škole po njihovom sopstvenom izboru; - ojača odgovornost lokalnih institucija koje se bave pitanjima vezanim za Rome; - obezbijedi finansijsku pomoć i ostale podsticaje za škole u cilju obezbjedjenja bolje saradnje sa romskim civilnim društvom i prevazilaženja barijera širem učešću RAE djece iz izolovanih zajednica u formalnom obrazovanju
Postupci raspoređivanja po razredima i odjeljenjima	
- Vlada	<ul style="list-style-type: none"> - razvije specijalnu upisnu politike za romsku djecu, i realizuje aktivnosti na prepisivanju romske djece koja su pogrešno bila upisana u specijalne škole u redovne škole
- MPIN	<ul style="list-style-type: none"> - analizira sve nove procedure utvrđivanja znanja koje će nove komisije za raspoređivanje učenika koristiti kako bi utvrdile da li u njima postoji bilo kakva neobjektivnost ili kulturna predisponiranost koja se odnosi na RAE djecu; - napravi mehanizme za ponovno testiranje djece koja su već raspoređena u specijalne škole, i obezbijedi im adekvatnu obrazovnu podršku za povratak u redovne škole; - raspoređivanje učenika u školama premjesti na lokalni nivo.
Jezik	
- Vlada	<ul style="list-style-type: none"> - ugradi elemente romske kulture u nastavne planove za djecu, i obezbijedi adekvane baze ljudskih resursa za

	rad sa romskom djecom na njihovom maternjem jeziku.
- MPIN	<ul style="list-style-type: none"> - obezbijedi profesionalni angažman romskih asistenata u nastavi, i podsticajne mjere i mjere pozitivne diskriminacije da uvede više RAE predstavnika u obuku i obrazovanje koje im je neophodno da bi taj posao obavljali; - sačini predškolske programe koji jačaju RAE djecu za pripremu za školu time što će staviti poseban naglasak na sticanje znanja jezika i na bilingvalne tehnike; - sačini predškolske programe za pripremu RAE djece za školu, s posebnim naglaskom na sticanju znanja jezika i na bilingvalne tehnike. - Podrži sistem obuke na radnom mjestu i obuke tokom formalnog obrazovanja na kojima će polaznici učiti jezik i metodologije za izvođenje dvojezične nastave; - obezbijedi da institucije za obuku nastavnika imaju adekvatan nastavni program i nastavu koja će pripremati nastavnike romskih jezika;
Preporuke za unapređenje kvaliteta obrazovanja	
Školski objekti i ljudski resursi	
- MPIN	<ul style="list-style-type: none"> - obezbijedi sinergiju između tekuće obrazovne reforme i postojećih strategija za obrazovanje romske djece tj. da škole sa visokim postotkom romske djece imaju korist od reforme u onoj mjeri u kojoj je imaju i ostale; - pronađe finansijske resurse za neophodne investicije u obrazovanje u školama koje upisuju veći broj romske djece; - poveća broj romskih nastavnika i romskih asistenata u nastavi kroz implementaciju mjera afirmativne akcije, prvenstveno po osnovu šema izdvajanja za stipendije; - dalje izgradi kapacitete nastavnika da primijene tehnike za razbijanje predrasuda i interaktivne tehnike u radu u integrisanim odjeljenjima; - obezbijedi neophodne preduslove da romski asistenti budu članovi školske zajednice, i promoviše ih kao pokretačku snagu promjena u integrisanju RAE djece;
Standardi u nastavnim planovima	
- Vlada	<ul style="list-style-type: none"> - pripremi i implementira programe za opismenjavanje namijenjene romskoj populaciji i djeci koja se nijesu upisala u škole na vrijeme;
- MPIN	<ul style="list-style-type: none"> - obezbijedi adekvatnu vanrednu ili vanškolsku dopunsku nastavu i sredstva za pomoć RAE djeci kako bi

	<p>pratila zahtjeve nastave;</p> <ul style="list-style-type: none"> - pomogne produkciju dvojezičnih nastavnih materijala za rad sa RAE djecom; - obezbijedi inkorporiranje elemenata romske kulture (u predmetima istorija i književnost) i obezbijedi da se diverzitet i multikulturalnost reflektuju na sve nastavne planove.
Praksa u učionici i pedagoški rad	
- Vlada	<ul style="list-style-type: none"> - obezbijedi adekvatno nastavno osoblje za rad sa romskom djecom.
- MPIN	<ul style="list-style-type: none"> - obezbijedi kontinuiranu obuku za nastavnike, prosvjetne inspektore, Zavod za školstvo i direktore škola (pedagogija fokusirana na dijete, interaktivna nastavna metodika, individualizovani pristup, obrazovanje protiv predrasuda, metodika učenja drugog jezika, multikulturalno obrazovanje i efikasni načini uključivanja roditelja i zajednica); - promovise dalje angažovanje romskih facilitatora kao posrednika između škole i RAE zajednica, i obezbijedi njihovu dodatnu obuku; - uvede mentorstva za nastavnike koji rade sa RAE djecom; - podrži i unaprijedi model kurseva za obuku nastavnika za sticanje jezičke kompetencije i metodologije za dvojezično obrazovanje.
Odnosi između škole i zajednice	
MPIN	<ul style="list-style-type: none"> - pojača saradnju između škola i predstavnika RAE civilnog društva; - podrži škole u iznalaženju načina da roditelje i zajednice uključe u život škole i u proces učenja; - konsultuje predstavnike romskog civilnog društva o pitanjima obrazovanja romske djece, i o promovisanju vrijednosti koju obrazovanje donosi romskoj zajednici
Anti-diskriminatorne mjere	
Vlada	<ul style="list-style-type: none"> - obezbijedi implementaciju anti-diskriminatornih mjera; - usvoji sveobuhvatnu anti-diskriminatornu legislativu, uključujući i oblast obrazovanja, i obezbijedi da se ista efikasno implementira; - pruži podršku kancelariji Ombudsmana u pogledu kapaciteta i finansija da bi se ova institucija bavila pritužbama koje se odnose na potencijalno diskriminatorne stavove; - razmotri mogućnost stvaranja još jednog tijela koje bi vodilo računa o anti-diskriminatornim pitanjima na nacionalnom nivou, dajući mu konkretnu odgovornost za istraživanje i sankcionisanje diskriminatorne prakse.
- MPIN	<ul style="list-style-type: none"> - radi na promovisanju »jednakosti u obrazovanju« u praksi, kroz dobro profilisanu javnu kampanju ili drugim raspoloživim sredstvima;

	<ul style="list-style-type: none"> - posveti posebnu pažnju dvostrukoj diskriminaciji Romkinja, djevojčica i žena, i napravi posebne programe podizanja svijesti javnosti o značaju obrazovanja u kontekstu RAE zajednice; - obrazuje nastavno osoblje, učenike i roditelje o njihovim pravima u obrazovanju i o anti-diskriminaciji.
Rad prosvetne inspekcije	
- MPIN	<ul style="list-style-type: none"> - Zavodu za školstvo da odgovarajuće ovlašćenje i podršku da funkcioniše kao baza mentora i bude podrška školama i nastavnicima da rade sa romskom djecom:
- Zavod za školstvo	<ul style="list-style-type: none"> - razvija posebne mehanizme za uvođenje standarda kvaliteta u škole sa većim brojem Roma i bude podrška školama da postignu taj nivo kvaliteta; - prati integrisana odjeljenja i ponudi blagovremenu i sadržajnu povratnu informaciju nastavnicima angažovanim u integrisanim odjeljenjima (u kojima su romski i ostali učenici zajedno).